

Anna Rudyk
Uniwersytet Rzeszowski

**SUBIEKT SEMANTYCZNY W ROSYJSKICH ZDANIACH
TYPU *НИКОМУ НЕЛЬЗЯ ВЕРИТЬ*
W PORÓWNANIU Z JĘZYKIEM POLSKIM**

Z rozwojem teorii językoznawczej pogłębiła się świadomość, że opis gramatyczny może być wieloraki. Obok płaszczyzny składniowej zaczęto wyróżniać także aspekt semantyczny zdania. Językoznawstwo klasyczne dla opisu struktury zdania posługuje się terminami: podmiot, orzeczenie, przydawka, dopełnienie, okolicznik. Zgodnie z tym podziałem, formy przypadków zależnych nie mogą być traktowane jako podmiot zdania. Spojrzenie semantyczne, przedstawiające zdanie w postaci struktury predykatowo-argumentowej, daje możliwość wyróżnienia subiekta i sposobów jego wyrażania¹.

Jako składnik zdania subiekt oznacza wykonawcę czynności lub nosiciela cechy, przy czym, w odróżnieniu od podmiotu, nie jest ograniczony gramatyczną formą mianownika (w języku rosyjskim w określonych przypadkach — także bezokolicznika; w języku polskim możliwy jest podmiot logiczny wyrażony formą dopełniacza). Rolę subiekta semantycznego wypełniają słowoformy, niekoniecznie mające gramatyczny status podmiotu, choć forma mianownikowa jest dla subiekta typowa².

Z powodu braku morfologicznej formy wskazującej jednoznacznie na subiekt zdania nie została sformułowana zgodna definicja tego terminu. Jak pisze Marguerite Guiraud-Weber, nie istnieje żadna określona cecha, która mogłaby przeciwstawić sobie pojęcia subiekta i podmiotu. Lingwistka twierdzi, że przyczyną braku jednoznacznej interpretacji pojęcia subiekta może być fakt intuicyjnego wyróżniania subiekta semantycznego w celu zapełnienia „wolnego miejsca”, do którego nie pasuje ograniczone gramatyczną

¹ *Русский язык. Энциклопедия*. Red. Ю.Н. Караулов. Москва: „Дрофа” 2003, s. 545.

² *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1999, s. 440.

формą мianownika значение подmiotu³. Aleksandr W. Bondarko definiuje subiekt semantyczny jako składnik struktury semantycznej zdania, który występuje jako kauzator niepasywnej cechy predykatywnej. Potwierdzenie tego rozumowania jest najbardziej widoczne na przykładzie zdań, w których subiekt można utożsamić z agensem. Subiektowi semantycznemu w tym rozumieniu można przeciwstawić semantyczny obiekt, czyli zależną od predykatu nieaktywną substancję, której dotyczy cecha predykatywna⁴.

Szczególną uwagę kwestii subiektu semantycznego poświęca w swoich pracach Galina Zołotowa. Lingwistka definiuje subiekt semantyczny jako niezależny składniowo substancjalny człon struktury subiekto-predykatywnej, oznaczający nosiciela cechy predykatywnej, przy czym do jego wyrażenia nie mogą zostać użyte dowolne imienne słowoformy, ponieważ język dysponuje określonym zasobem składniowych form słowa (tzw. syntaksem), służących dla wyrażenia subiektu; wybór odpowiedniej formy zależy od rodzaju zależności między subiektem i predykatem, gdyż formę subiektu i formę wyrażenia cechy predykatywnej łączy określona współzależność⁵. Taka definicja stanowi punkt wyjścia dla dalszej analizy tematu. Subiektem semantycznym będziemy zatem nazywać komponent organizujący semantyczną strukturę zdania, wyrażony nieabstrakcyjną formą imienną, która poprzez wskazanie na określony element rzeczywistości staje się relewantna.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza i opis sposobów wyrażenia subiektu semantycznego w rosyjskich zdaniach bezosobowych typu *Никому нельзя верить* i w ich polskich odpowiednikach przekładowych. Materiał faktograficzny został wyekscerpowany z trzynastu tekstów dwudziestowiecznej prozy rosyjskiej oraz z ich tłumaczeń na język polski⁶. Łącznie

³ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект» в синтаксисе русского языка*. W: *Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры*. Red. A. В. Бондарко, С. А. Шубик. Санкт-Петербург: Наука 2005, s. 333–345.

⁴ А.В. Бондарко: *Носитель предикативного признака (На материале русского языка)*. «Вопросы языкознания» 1991, nr 5, s. 28.

⁵ Г.А. Золотова: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: КомКнига 2007, s. 133–134.

⁶ Teksty w wersji elektronicznej: А. Солженицын: *В круге первом*, А. Sołżenicyn: *Krąg pierwszy* (KP) — 142 przykłady; А. Солженицын: *Раковый корпус*, А. Sołżenicyn: *Oddział chorych na raka* (OCNR) — 106; М. Шолохов: *Тихий Дон*, М. Szołochow: *Cichy Don* (CD) — 80; Б. Пастернак: *Доктор Живаго*, В. Pasternak: *Doktor Żywago* (DŻ) — 54; А. Рыбаков: *Дети Арбата*, А. Rybakow: *Dzieci Arbatu* (DA) — 35; М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*, М. Bułhakow: *Mistrz i Malgorzata* (MIM) — 28; М. Булгаков: *Жизнь господина де Мольера*, М. Bułhakow: *Życie pana Moliera* (ŻPM) — 16; А. Солженицын: *Один день Ивана Денисовича*, А. Sołżenicyn: *Jeden dzień Iwana Denisowicza* (JDID) — 14; М. Булгаков: *Собачье сердце*, М. Bułhakow: *Psie serce* (PS) — 10; М. Булгаков: *Роковые яйца*, М. Bułhakow: *Fatalne jaja* (FJ) — 7; В. Набоков: *Машенька*, W. Nabokov: *Maszenka* (M) — 7; М. Булгаков: *Дьяволиада*, М. Bułhakow: *Diaboliada* (D) — 3; М. Шолохов: *Судьба человека*, М. Szołochow: *Los człowieka* (LC) — 3.

zebrano 505 zdań rosyjskich o strukturze *нельзя* + *infinitivus*, którym w tekście docelowym odpowiadają różne jednostki składniowe. Podobne analizy kontrastywne stosunkowo rzadko opierają się na dwutekstach, złożonych z treści oryginalnej i przekładu, jednak w danym przypadku dobór materiału jest celowy, gdyż pozwala skonfrontować użycie odpowiednich konstrukcji składniowych w ściśle określonej sytuacji językowej, jaką tworzyć mogą jedynie warunki przekładu tekstu oryginalnego na język obcy.

Leksem *нельзя* należy do funkcjonalnej klasy predykatywów modalnych, określanych również jako potencjalnościowe⁷. Jak pisze Maria Mocarz, „jednostki, tworzące klasę predykatywów modalnych łączą w sobie dwie istotne dla ich opisu kategorie gramatyczne, a mianowicie: organizują predykatywny rdzeń w konstrukcjach bezosobowych i jednocześnie pełnią funkcję leksykalnych środków wyrażenia kategorii modalności”⁸. Do omawianej grupy zaliczamy morfemy niezwiązane typu: *можно, треба, warto*, ros. *надо, нужно, необходимо*, wyróżnione spośród finitywnych bezosobowych form czasownika, które oznaczają pewną dyspozycję trwającą w czasie, konotując jednocześnie jej przedmiot w bezokoliczniku. W języku polskim tego typu leksemmy określane są jako czasowniki niefleksyjne bądź niewłaściwe⁹, natomiast zgodnie z zasadami gramatyki języka rosyjskiego zalicza się je do słów tzw. kategorii stanu (*категория состояния, предикативы*)¹⁰, wyodrębnionych w osobną część mowy. Funkcją składniową wyżej wymienionych leksemów jest funkcja orzeczenia w zdaniach bez mianownikowego podmiotu, nazywanych tradycyjnie bezosobowymi. Można zatem stwierdzić, że omawiane wyrazy semantycznie są równoważne czasownikom, brakuje im jedynie wykładników kategorii osoby, liczby i rodzaju wskutek braku łączliwości z formą imienną w mianowniku.

Warto przyrzeć się bliżej semantyce predykatywu *нельзя*: ‘1. Оценка какой-л. ситуации, каких-л. действий как не имеющих условия, невозможных для совершения, осуществления; невозможно, нет возможности. 2. Запрещено, запрещается, недопустимо, не следует’¹¹.

⁷ M. Mocarz: *Predykatywy leksykalne w konfrontacji przekładowej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2005, s. 27.

⁸ M. Mocarz: *Predykatywy modalne w konfrontacji przekładowej*. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*. Red. L. Pisarek, J. Sokołowski. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2000, s. 255.

⁹ M. Skarżyński: *Słownik przypomnień gramatycznych*. Kraków: Księgarnia Akademicka 2000, s. 35.

¹⁰ *Русский язык. Энциклопедия*. Red. Ф.П. Филин. Москва: Советская энциклопедия 1979, с. 226—227.

¹¹ Т. Ф. Ефремова: *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. © Электронная версия, «ГРАМОТА.РУ», 2001—2002.

Jak widać, wyróżnia się dwa podstawowe znaczenia wyrażane przez *нельзя*. Najogólniej można je określić jako brak możliwości wykonania czynności nazwanej bezokolicznikiem oraz brak zgody czy przyzwolenia na jej wykonanie. W języku polskim rosyjskiemu leksemowi *нельзя* odpowiadają następujące znaczenia modalne:

- 1) *nie można, nie sposób* (невозможно),
- 2) *nie wolno* (не допускается, воспрещается).

Zdecydowana większość polskich tłumaczeń analizowanych struktur opiera się na formie *nie można*, np.:

- *Прошу срочно соединить меня с послом.*
- *Посла вызвать **нельзя**, — очень чисто по-русски ответили ему.*
- *А вы по какому вопросу?*
- *Proszę połączyć mnie z ambasadorem. Sprawa pilna.*
- *Z ambasadorem rozmawiać **nie można** — odpowiedziano mu doskonałą ruszczyzną. — А pan в какой sprawie? (KP)*

Użyty w polskim tłumaczeniu modalny predykatyw *nie można* wyraża znaczenie braku możliwości wykonania czynności dla osoby proszącej o rozmowę, którą to osobę należy traktować jako subiekt analizowanych zdań. To samo znaczenie może zostać przekazane za pomocą formy *nie sposób*, np.:

*Их полустанок был в углу, теперь только они выходили на этот простор — такой объемный, что никак его **нельзя было** в два глаза убрать, не повернув несколько раз головы.*

*Ich przystanek był za węglem i dopiero teraz wyszli na te obszary — tak szerokie, że **nie sposób było** od razu ogarnąć ich wzrokiem, trzeba było dobrze kręcić szyją. (KP)*

Formy *нельзя было* / *nie sposób było* zostały użyte w celu zobrazowania ogromu przestrzeni poprzez wskazanie na niemożność objęcia jej wzrokiem przez tych, których „przystanek był za węglem”, którzy „dopiero teraz wyszli na te obszary” — czyli subiekt przytoczonych zdań.

Jak wspomniano wyżej, oprócz znaczenia niemożności wykonania określonej czynności, *нельзя* służy dla wyrażenia braku przyzwolenia (zgody) na wykonanie czynności określonej bezokolicznikiem, co z kolei w języku polskim przekazane zostaje za pomocą predykatywu *nie wolno*, np.:

***Нельзя** калечить ребят, они только начинают жить.*

***Не wolno** калечить молодых, они dopiero начинают жить. (DA)*

W zdaniach obydwu języków brak określonego denotatu subiektu semantycznego, który pozostaje uogólniony: nikt nie powinien bowiem okazywać destrukcyjnego wpływu na młodzież.

Analizowane struktury rosyjskie mają postać *нельзя* + *infinitivus*. Bezokolicznik nazywa czynność lub stan, dopełnia znaczenie predykatywu,

tworząc razem z nim główny człon zdania. W polskim przekładzie treść zawarta w rosyjskim bezokoliczniku może zostać wprowadzona przez zdanie podrzędne, co obrazuje poniższy przykład:

Нельзя было арестанту встретиться с арестантом!

Nie wolno było, żeby więzień spotkał się z więźniem! (KP)

Subiekt semantyczny zdania rosyjskiego wyrażony został rzeczownikiem w celowniku (*арестанту*); w tłumaczeniu na język polski — wprost formą mianownikową, zajmującą pozycję pierwszego argumentu w zdaniu podrzędnym (*więzień*).

Znaczna grupa polskich odpowiedników rosyjskich zdań bezosobowych bazujących na schemacie *нельзя + infinitivus* oparta jest na wartościującym predykatywie *трудно*, który w stosunku do *nie można* i *nie wolno* służy jako nośnik mniej kategoriycznego, złączonego znaczenia, np.:

Были ли эти силуэты или они только померещились пораженным страхом жильцам злосчастного дома на Садовой, конечно, с точностью сказать нельзя. Если они были, куда они непосредственно отправились, также не знает никто.

*Czy sylwetki te naprawdę wyleciały przez okno, czy też tak się tylko wydawało sparaliżowanym ze strachu lokatorom nieszczęsnego domu na Sadowej — **трудно** stwierdzić z całkowitą pewnością. Jeżeli zaś były tam, to również nikt nie wie, dokąd się udały wprost z płonącego mieszkania. (MIM)*

Użycie leksemu *трудно* nie wyklucza możliwości uzasadnionego stwierdzenia, wskazuje jedynie na złożoność sądu, który miałyby zostać wydany nie przez konkretną jednostkę, lecz dowolnego obserwatora. Potwierdza to zastosowany w kolejnym zdaniu, będącym w obydwu językach konstrukcją przeczącą, zaimek *никто / nikt*, funkcjonujący jako przeciwieństwo zaimeków *все / wszyscy*, właściwych z kolei wypowiedziom twierdzącym. Subiekt przytoczonych zdań obydwu języków został pominięty ze względu na jego nieokreśloność.

W zebranych materiale odnotowano również przypadki użycia konstrukcji, których podstawę stanowi czasownik osobowy użyty w formie bezosobowej, np.:

„Он умен, — подумал Иван, — надо признаться, что среди интеллигентов тоже попадаются на редкость умные. Этого отрицать нельзя!”

*„To mądry człowiek — pomyślał Iwan. — Trzeba przyznać, że wśród inteligentów także trafiają się wyjątkowo mądrzy ludzie, **nie da się temu zaprzeczyć**”.* (MIM)

Subiekt semantyczny w rosyjskim zdaniu z predykatywnym *нельзя* oraz w jego polskim tłumaczeniu nie został wyrażony eksplicytnie i nie należy doszukiwać się określonego denotata w kontekście, gdyż negacja możliwości

zaprzeczenia służy dla podkreślenia słuszności stwierdzenia otwierającego replikę, nie odnosi natomiast do konkretnej jednostki, która miałaby wyrazić opinię w danej kwestii.

W polskim przekładzie badanych struktur często występują konstrukcje osobowe z subjektem domyślnym, konotowanym przez końcówkę czasownika, np.:

Ей безразлично, но подводить Софью Александровну нельзя.

*Jej było wszystko jedno, ale Sofii Aleksandrowny narażać **nie mogła**.*
(DA)

Osobowa końcówka czasownika w polskim zdaniu wskazuje na subiekt semantyczny. Oprócz tego w obu językach w zdaniach składowych poprzedzających analizowane struktury występuje zaimek osobowy w celowniku *еў / jej* oznaczający subiekt.

Ponieważ analizie poddano dość obszerną grupę rosyjskich zdań o strukturze *нельзя + infinitivus*, nie powinien dziwić fakt, iż w wielu przypadkach polskie odpowiedniki nie dadzą się podporządkować do żadnego regularnego schematu, nie tworzą jednolitej składniowo czy semantycznie grupy. Powyżej zostały omówione najliczniejsze grupy ekwiwalentów. Warto jednak zwrócić uwagę na niewątpliwą różnorodność polskich odpowiedników przekładowych rosyjskich zdań o zdefiniowanej wyżej strukturze¹². Poniższa tabela porządkuje wszystkie polskie odpowiedniki leksemu *нельзя*, jakie pojawiły się w zebranych materiale faktograficznym.

Tabela 1. Polskie odpowiedniki tekstowe rosyjskiego leksemu *нельзя*

Predykatywy modalne	nie można	161	302	59,8%
	nie wolno	81		
	nie sposób	44		
	nie należy	4		
	nie trzeba	1		
	nie trza	2		
	można ¹³	4		
	niepodobna	5		
Predykatywy wartościujące	trudno	23	25	4,9%
	nie wiadomo	1		
	niesporo	1		

¹² Szczegółową analizę polskich translatemów rosyjskich predykatywów przeprowadziła Maria Mocarz w pracy *Predykatywy leksykalne w konfrontacji przekładowej*.

¹³ Por.: *А баб как нельзя трогать? А баб как можно не русać?* (CD) — w przekładzie na język polski przeczenie nie odnosi się do predykatywu, lecz do bezokolicznika.

Zdeterminowane kontekstowo odpowiednie formy czasowników osobowych	nie móc	66	84	16,6%
	pozostałe, np.: <i>nie potrafię, nie pozwala</i>	18		
Czasownik bezosobowy użyty w formie bezosobowej	nie da się	14	21	4,2%
	Pozostałe, np.: <i>nie chciało się, nie wypadło</i>	7		
Przymiotnik <i>niedostępny</i>			1	0,2%
Rzeczownik w narzędniku lub mianowniku + forma czasownika <i>być</i> , np.: <i>jest zupełnie niemożliwe, były niewątpliwie rzeczowe</i>			6	1,2%
Partykuła (<i>нельзя ли</i>)	można	1	3	0,6%
	może	2		
Frazematyczne i frazeologiczne (zwroty idiomatyczne, przysłowia, porzekadła, utarte zwroty grzecznościowe, kolokacje itp.), np.: <i>nie ma co, nie da rady</i>			20	4%
Swobodne połączenia wyrazowe lub swobodne połączenia zdaniowe			37	7,3%
Morfologiczne — forma trybu rozkazującego, np.: <i>Zmień pan płytę!</i>			2	0,4%
Brak (konstrukcja <i>нельзя</i> + <i>infinitivus</i> pominięta w tekście docelowym)			4	0,8%
Razem			505	100%

Jak widać, w większości przypadków w tekście docelowym występują słownikowe odpowiedniki leksemu *нельзя*. Jednostkowe są użycia innych predykatywów modalnych. Pokazną grupę tworzą konstrukcje bazujące na predykatywach wartościujących, co może świadczyć o znacznej bliskości pól semantycznych niektórych form predykatywów modalnych i wartościujących¹⁴. Odnotowano również konstrukcje bezosobowe bez formy predykatywu oraz liczne zdania z osobową formą czasownika. Pozostałe translatemy w wielu przypadkach zawierają znaczenie przeczące wyrażone negacją (np.: *niemożliwe, nie ma co*), co odpowiada semantyce leksemu *нельзя*.

Widząc różnorodność polskich konstrukcji występujących jako odpowiedniki rosyjskich zdań typu *Никому нельзя верить*, można się spodziewać rozbieżności w sposobach wyrażenia subiektu semantycznego w strukturach obydwu języków. Mimo iż większość ma niezapełnioną pozycję pierwszego argumentu — najbardziej typową dla subiektu — każde z nich jako wyraziciel określonego aktu myślenia ma mniej lub bardziej widoczny denotat, gdyż subiekt semantyczny jest obligatoryjnym elementem każdego wypowiedzenia, wskazującym na jego odniesienie do rzeczywistości. Konstrukcje

¹⁴ M. Mocarz: *Predykatywy leksykalne...*, s. 58.

składniowe, których człon predykatywny nie łączy się z formą imienną w mianowniku, zalicza się tradycyjnie do jednoczłonowych. Jednak biorąc pod uwagę fakt, iż głównym celem zdania jest przypisywanie nosicielowi cechy predykatywnej, każde zdanie jest z założenia dwuczłonowe, a zatem zdania bez subiekty nie istnieją¹⁵. Subiekt semantyczny jest obligatoryjnym elementem każdego zdania i nawet jeśli nie został wyrażony w sposób eksplicytny, nie jest widoczny w powierzchniowej strukturze zdania, to jest on bezwarunkowo zawarty w jego semantyce. Jak stwierdza Władysław Kryzia, „konstrukcje wyrażające modalność wewnątrzzdaniową bez formy osobowej czasownika tym bardziej wymagają semantycznego subiekty, wyrażają bowiem relacje między przedmiotem (zwykle osobą) a czynnością lub stanem. Relacja ta to stan potencjalności, często niezależny od woli swojego nosiciela. Wydaje się, że właśnie ten fakt wpływa na możliwość wyrażania argumentu przedmiotowego (nazwy nosiciela stanu) datiwem bądź konsytuatywnego opuszczania go”¹⁶.

Celownik jest jedyną eksplicytną formą służącą dla wyrażenia subiekty w zdaniach o strukturze *нельзя + infinitivus*. Rosyjskim zdaniom z celownikiem subiekty w przekładzie na język polski mogą odpowiadać różne konstrukcje składniowe, których subiekt semantyczny jest wyrażony:

1) zaimkiem osobowym lub rzeczownikiem w celowniku, np.:

— *И чего ты расхотился?* — *обиженно бормотал Прохор, угнездившись в седле.* — *Орешь, а все зря... Тоже не велик в перьях! Что ж, мне и перекусить нельзя перед дорогой? Ну, чего шумишь-то?*

— *I cóż się tak rozżośćił?* — *mruczał obrażony Prochor, sadowiac się w siodle.* — *Drzesz się, a całkiem niepotrzebnie. Jakiś ty znowu ważny! Czy to już mi nie wolno pojeść przed drogą? Czego hałasujesz?* (CD)

W zdaniach obydwu języków odnotowano analogiczny sposób eksplicytnej realizacji subiekty semantycznego.

2) osobową końcówką czasownika, np.:

Нам бояться нельзя.

Nie powinniśmy się bać! (CD)

Osobowa forma czasownika *powinniśmy* wskazuje na pierwszą osobę liczby mnogiej jako subiekt stanu potencjalnego niepożądanego.

3) formą imienną w mianowniku, np.:

¹⁵ Н. Я. Козел: *К вопросу о подлежащем и субъекте*. W: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Red. Н.К. Онипенко. Москва: Эдиториал УРСС 2002, c. 140.

¹⁶ W. Kryzia: *Структуры выражающие необходимость и обязательство в языке русский и в выбранных языках славянских*. W: *Язык русский в конfrontации с языками Европы в аспекте лингвокультурознawczым*. Red. P. Czerwiński, H. Fontański. Katowice: Wydawnictwo UŚ 2004, s. 43–49.

*Чорт возьми, неужели **нельзя** взрослому мужчине заговорить со взрослой женщиной, чтобы тотчас не заподозрили какую-то „подкладку“?*

*Do diabła, czyż **dorosły mężczyzna nie może** porozmawiać z dorosłą kobietą, aby zaraz nie zaczęto się doszukiwać jakichś podtekstów? (DŻ)*

Rosyjskiemu zdaniu z celownikiem subiektu (*взрослому мужчине*) odpowiada polska konstrukcja z subiektem semantycznym wyrażonym wprost formą mianownikową (*dorosły mężczyzna*). Przytoczona para zdań jest przykładem potwierdzającym semantyczną bliskość mianownika i celownika. Gdyby bowiem celownik — przypadek zależny — potraktować jako obiekt, oznaczałoby to, że akt predykcji możliwy jest nie tylko między subiektem i predykatem, ale także między obiektem i predykatem¹⁷. Dlatego właśnie posiadający osobowe znaczenie celownik spełnia rolę subiektu semantycznego w tak wielu wypowiedzeniach bez formy imiennej w mianowniku.

Omawiane powyżej struktury z wyrażonym materialnie subiektem można zaliczyć do modelu demipasywnego, który obejmuje wszystkie rosyjskie wypowiedzenia z tzw. celownikiem subiektu¹⁸, gdyż forma bezprzyimkowego celownika, który poprzedza predykat, bądź zajmuje interpozycję między predykatem i dopełniającym jego znaczenie bezokolicznikiem, jest jedyną możliwą postacią eksplicytnego wyrażenia subiektu semantycznego w analizowanych konstrukcjach składniowych. Można dokonać mianownikowych transformacji badanych struktur, np.: [...] *ему с красными никак **нельзя** жить вместе...* (CD) → *он с красными никак **не может** жить вместе...*, ale użycie formy celownika wnosi do wypowiedzenia znaczenie niezależności stanu od woli subiektu.

W rosyjskich zdaniach typu *нельзя + infinitivus* możliwości eksplicytnego wyrażenia subiektu semantycznego są wyraźnie ograniczone. Jednak zgodnie z założeniami składni komunikatywno-funkcjonalnej, nie istnieją wypowiedzenia jednoczłonowe i każde zdanie musi zawierać drugi, obok predykatu, organizujący człon, który zapewni mu związek ze światem rzeczywistym. Tym członem jest właśnie subiekt semantyczny, który przy niemożności materialnej realizacji w zdaniu może wynikać z kontekstu lub konsytuacji, gdyż w mowie potocznej, a więc również w tekstach utworów prozatorskich, bazujących na opisach i sytuacjach dialogowych dominuje zasada ekonomii środków wyrazu. W ciągu wypowiedzeń na dany temat rzadko powtarza się te same leksemy, chyba że taki zabieg jest celowy, na przykład spełnia funkcję hiperbolizacyjną. Natomiast celem rozmówcy bądź narratora, często nieświadomionym, jest przekazanie informacji w jak najprostszy, najszybszy sposób. W związku

¹⁷ Н. Я. Козел: *К вопросу...*, s. 141.

¹⁸ М. Гиро-Вебер: *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке*. «Вопросы языкознания» 1979, nr 6, s. 69.

z tym subiekty zdań należy najczęściej szukać w ich kontekście, jak w poniższych zdaniach:

*И все же **нельзя** создавать конфликтную ситуацию, надо быть добрым, уступчивым, от этого он только выиграет в глазах Лены.*

*A jednak **nie wolno** stwarzać konfliktowych sytuacji. Trzeba być miłym, ustepliwym, w ten sposób tylko zyska w oczach Leny. (DA)*

Sytuacji konfliktowych nie powinna składać osoba, która ma nadzieję, że zyska w oczach Leny — subiekt semantyczny, który w zdaniach obydwu języków jest uwarunkowany kontekstualnie.

Subiekt może zostać usunięty z magistralnej linii wypowiedzenia w przypadku, gdy nie może zostać skonkretyzowany jako oddzielna jednostka, tak jak to ma miejsce w poniższym przykładzie:

*Крик вырос сразу; из отдельных восклицаний и возгласов **нельзя** было понять ни одного слова.*

*Wrzask wznosił się od razu; z poszczególnych okrzyków i wołań **nie można** było zrozumieć ani jednego słowa. (CD)*

W przytoczonym fragmencie tekstu brak formalnego wskazania na konkretny subiekt postrzegania, który oznaczałby osoby niemogące zrozumieć, czego dotyczyły słyszane okrzyki. Dogłębna analiza pozwala nieco dokładniej określić, że okrzyki byłyby niezrozumiałe dla osób, znajdujących się w przestrzeni, gdzie słychać było wrzawę, jednak z tekstu nie można nawet wywnioskować, czy takie jednostki faktycznie istniały, zdanie odnosi się raczej do charakterystyki owej wrzawy jako splotu wielu podniesionych głosów, tworzącego nierozdzielny hałas.

Pominięcie subiektu w strukturze powierzchniowej zdania może wynikać z braku możliwości określenia referenta grupy nominalnej w związku z uogólnionym charakterem wypowiedzenia, np.:

— *Что ж с того, что тюрьма, Лариса Николаевна? Я сел двадцати пяти лет, говорят, что выйду сорока двух. Но я в это не верю. Обязательно еще набавят. У меня пройдет в лагерях лучшая часть жизни, весь расцвет моих сил. Внешним условиям подчиняться **нельзя**, это оскорбительно.*

— *No to co, że więzienie, pani Laryso? Kiedy mnie wsadzili, miałem dwadzieścia pięć lat. Będę miał czterdzieści dwa lata, kiedy wyjdę, jeżeli to tylko prawda. Ale wcale w to nie wierzę. Na pewno dodadzą mi jeszcze. Zmarnuję w lagrach najlepsze lata mojego życia, stracę najlepsze siły. **Nie wolno** poddawać się naciskowi warunków zewnętrznych, to poniżające. (KP)*

Mimo iż fragment tekstu stanowi urywek rozmowy, dialogu i na podstawie wypowiedzeń otwierających replikę zdawać by się mogło, że cała wypowiedź odnosi się do jednego z rozmówców — twórcy tekstu, to jednak zda-

nie z predykatywnością należy traktować raczej jako konstrukcję uogólnioną, przekazującą swojego rodzaju prawdę uniwersalną, którą odnieść można do każdego człowieka ulegającego pewnym naciskom. Dlatego zdanie, będące jedynie wynikiem przemyśleń niereprezentatywnej jednostki wyraża refleksję odnoszącą się do ogółu społeczeństwa, i dlatego subiekt potencjalnej czynności należy traktować jako pominięty z powodu uogólnienia.

Jak widać w badanych rosyjskich zdaniach bezosobowych, mimo braku pozycji pierwszego argumentu, typowej dla subiektu semantycznego, możliwe są różne sposoby jego formalnej realizacji. Dokładne zależności ilościowe, jakie pokazała analiza zebranego materiału faktograficznego, zawarte zostały w poniższej tabeli.

Tabela 2. Sposoby wyrażenia subiektu semantycznego w rosyjskich zdaniach typu *Никому нельзя верить* i w ich polskich odpowiednikach przekładowych

Sposób wyrażenia subiektu semantycznego	Liczba przypadków w tekście rosyjskim	%	Liczba przypadków w tekście polskim	%
Wyrażenie subiektu formą mianownikową	—	—	35	6,9%
Subiekt wyrażony w zdaniu celownikiem	54	10,7%	21	4,2%
Subiekt nazwany w kontekście	224	44,4%	205	40,6%
Subiekt pominięty	227	44,9%	207	41 %
Subiekt wskazany przez osobową końcówkę czasownika	—	—	30	5,9%
Brak przekładu danego zdania	—	—	7	1,4%
Razem	505	100%	505	100%

Analiza sposobów wyrażenia subiektu semantycznego w rosyjskich zdaniach typu *нельзя* + *infinitivus* w porównaniu z językiem polskim pozwala sformułować pewne wnioski:

1. Omawianym zdaniom rosyjskim w przekładzie na język polski odpowiadają najczęściej analogiczne konstrukcje z predykatywnością modalną; za regularne uznajemy również wypowiedzenia z predykatywnością wartościującym lub osobową formą czasownika o adekwatnym znaczeniu.

2. Subiekt semantyczny analizowanych zdań najczęściej łączy w sobie znaczenia subiektu agentywnego i potencjalnej czynności, co wynika z modalnego charakteru leksemu *нельзя*, a co za tym idzie — podobnego nacechowania polskich ekwiwalentów przekładowych.

3. W większości przypadków subiekt semantyczny w zdaniach obydwu języków jest uwarunkowany kontekstualnie bądź też pominięty, gdy denotat

jest nieistotny w danej sytuacji lub ma charakter uogólniony. W nielicznych przypadkach subiekt jest wyrażony eksplicytnie gramatyczną formą celownika, któremu w polskich ekwiwalentach może odpowiadać mianownik zajmujący pozycję pierwszego argumentu.

Анна Рудык

СЕМАНТИЧЕСКИЙ СУБЪЕКТ В РУССКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ ТИПА
НИКОМУ НЕЛЬЗЯ ВЕРИТЬ ПО СРАВНЕНИЮ С ПОЛЬСКИМ ЯЗЫКОМ

Резюме

Статья посвящена семантическому субъекту в русских предложениях типа *Никому нельзя верить* и в их польских эквивалентах. В анализируемых конструкциях субъект может быть назван формой дательного падежа, может восстанавливаться из контекста предложения или быть устранным. В польском переводе для выражения семантического субъекта может также послужить личное окончание глагола.

Anna Rudyk

SEMANTIC SUBJECT IN THE RUSSIAN SENTENCES OF THE TYPE
НИКОМУ НЕЛЬЗЯ ВЕРИТЬ COMPARED WITH POLISH ONES

Summary

The article deals with the way of expressing a semantic subject in Russian sentences of the type *Никому нельзя верить* and their Polish equivalents. The semantic subject can be conveyed explicitly in the form of the dative case. It can also appear from the context or remain unnamed due to meaning generalization or the absence of information concerning its referent. The personal flexion of the verb can express the subject in Polish translations well.